BESLUT

Datum
2026-11-24

Dnr
4583-2025

Justitieombudsmannen
Katarina Påhlsson

Kritik mot Kriminalvården, häktet Gävle, för att inte ha fattat ett skriftligt formellt beslut när en intagen tidigare hade bedömts vara under 18 år

Beslutet i korthet: En person, AA, var häktad för mycket allvarlig brottslighet och hanterades inledningsvis som ett barn av Kriminalvården. Eftersom AA:s ålder vid gärningstillfället var av avgörande betydelse för tingsrättens bedömning i påföljdsfrågan gjorde domstolen sedermera en bedömning av den. Tingsrätten kom fram till att det var klart mer sannolikt att han då hade uppnått arton års ålder men fann att det inte var klarlagt. Efter avslutad huvudförhandling flyttades AA till häktet Gävle där han i stället kom att – delvis utifrån tingsrättens domskäl i brottmålsdomen – betraktas som vuxen. Häktet fattade inte något särskilt beslut beträffande detta.

JO konstaterar att en intagens ålder har en central betydelse vid verkställigheten av ett häktesbeslut, till följd av regleringens utformning och då förhållandena i praktiken blir väsentligt annorlunda beroende på om den enskilde är, eller bedöms vara, ett barn eller inte. Enligt henne utgjorde hanteringen av åldersfrågan ärendehandläggning redan när häktet Gävle tog upp och gjorde en särskild bedömning av den. Häktet borde ha fattat ett skriftligt formellt beslut om saken och JO är kritisk till att det inte gjordes.

Anmälan

I en anmälan till JO förde advokaten BB fram klagomål mot Kriminalvården, häktet Gävle, enligt i huvudsak följande.

Hans klient AA var häktad och intagen i häktet Sollentuna. Efter huvudförhandlingen i tingsrätten flyttades AA till häktet Gävle och placerades kort därpå som vuxen trots att domstolen i den meddelade domen inte hade bedömt att han var över 18 år. Enligt vakthavande befäl hade placeringen skett mot bakgrund av tingsrättens resonemang och i samråd med Kriminalvårdens norra rättsavdelning. BB kontaktade rättsavdelningen, som stod fast vid bedömningen att AA skulle placeras som vuxen. Han begärde ett överklagbart beslut avseende placeringen men fick besked att det inte fanns något formellt beslut.

BB gav in den aktuella domen tillsammans med JO-anmälan. Av den framgick såvitt är av intresse följande. AA hade dömts för mycket allvarlig brottslighet. Tingsrätten konstaterade i domskälen att AA:s ålder vid gärningstillfället hade

en avgörande betydelse i påföljdsfrågan; medan AA gjorde gällande att han då varit endast 15 år hävdade åklagaren att denne hade fyllt 18. Vid sin prövning av ett rättsmedicinskt utlåtande från Rättsmedicinalverket i förening med övriga uppgifter i målet kom domstolen fram till att det var klart mer sannolikt att AA hade uppnått 18 år vid gärningstillfället men fann att utredningen inte kunde anses ha sådan fullständig säkerhet att den uppfyllde kravet på att det skulle vara klarlagt. Till följd härav tidsbestämdes fängelsestraffets längd.

Utredning

JO begärde att Kriminalvården skulle yttra sig över anmälan och dessutom besvara särskilt ställda frågor, som framgår av myndighetens remissvar.

I sitt remissvar anförde Kriminalvården, genom chefen för sektionen för verksjuridik – verkställighet, straffrätt m.m., i huvudsak följande [i yttrandet benämns AA med andra initialer]:

> **Utredning**
>
> Sakuppgifter i ärendet har inhämtats från rättsavdelningen, sektionen för allmän klientjuridik – östra, vid Kriminalvårdens huvudkontor som i sin tur inhämtat uppgifter från häktet Gävle och det klientadministrativa systemet.
>
> AA var placerad i häktet Gävle den 10–25 april 2025. Han hanterades initialt som barn men från och med den 11 april 2025 hanterades han som vuxen.
>
> I april 2025 fick rättsavdelningen, sektionen för allmän klientjuridik – östra, en fråga från häktet Gävle om huruvida AA skulle betraktas som barn eller vuxen.
>
> Sektionen hade tidigare, i februari samma år, hanterat en liknande fråga. Det ärendet avsåg en person som enligt sitt personnummer var under 18 år, men tingsrätt och hovrätt hade bedömt att personen vid gärningstillfället mest sannolikt var över 18 år. Hovrättens dom hade inte vunnit laga kraft. Frågan om hur sådana oklarheter kring ålder ska hanteras var då ny för sektionen. Diskussioner fördes därför tillsammans med sektionen för allmän klientjuridik – västra. Den gemensamma slutsatsen var att det saknas skäl för Kriminalvården att göra en annan bedömning av en persons ålder än vad som tidigare har gjorts i domstol. Detta oberoende av om domstolens avgörande har vunnit laga kraft.
>
> I AA:s fall framgick att Gävle tingsrätt i dom … hade gjort följande bedömning. "Även om utredningen ger vid handen att det är klart mer sannolikt att AA uppnått 18 års ålder vid gärningstillfället så kan den inte anses ha sådan fullständig säkerhet att den uppfyller kravet på att detta ska vara klarlagt. Det är därför inte tillåtet att döma honom till livstids fängelse."
>
> Utifrån att domstolen hade bedömt att AA vid gärningstillfället klart mer sannolikt hade uppnått 18 års ålder, och med beaktande av diskussionerna vid sektionsmötet, bedömde sektionen för allmän klientjuridik – östra att AA skulle betraktas som vuxen. Att domstolen inte med fullständig säkerhet kunde konstatera AA:s ålder, på det sätt som krävs för att döma till livstids fängelse, föranledde inte någon annan bedömning. Besked enligt ovan lämnades till häktet Gävle. Bedömningen upprepades även i samband med att AA:s advokat framförde synpunkter på att AA hanterades som vuxen.
>
> Konsekvensen av att AA under tiden i häktet Gävle betraktades vara över 18 år var att han inte fick vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag. Eftersom häktet endast har restriktionsplatser, kunde AA inte vara placerad i gemensamhet.

Rättslig reglering

Enligt 1 kap. 6 § första stycket häkteslagen (2010:611) (HäL) får verkställigheten inte innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av denna lag eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Av 2 kap. 3 § första stycket HäL framgår att en intagen som är under arton år inte får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

Enligt 2 kap. 5 § HäL ska en intagen ges möjlighet att dagtid vistas tillsammans med andra intagna (gemensamhet), om inte 1. den intagne är placerad i en annan förvaringslokal än i ett häkte och lokalförhållandena inte tillåter gemensamhet, 2. det av säkerhetsskäl är nödvändigt att hålla den intagne avskild från andra intagna, eller 3. det är nödvändigt för att genomföra en kroppsbesiktning.

Av 2 kap. 5 a § HäL framgår att den som är under arton år och som är häktad eller anhållen och intagen i häkte har rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag.

Av allmänna råd i 2 kap. Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte (KVFS 2011:2), FARK Häkte, framgår följande angående placering i häkte. En intagen som är häktad bör normalt placeras i det häkte som är beläget i eller nära den ort där rättsprocessen ska äga rum, om inte placering i annat häkte behövs av säkerhets- eller beläggningsskäl.

Av Kriminalvårdens handbok för arbetet med barnrättsperspektivet (2016:4) framgår följande. Det förekommer även att klienter utifrån personnumret bedöms vara under 18 år dvs. barn men av domen framgår det att rätten har utrett personens ålder och kommit fram till att hen är vuxen och därmed kan dömas till en fängelsepåföljd. För Kriminalvården innebär det att personen hanteras som vuxen.

Förvaltningslagen (2017:900) gäller, enligt 1 § första stycket, för handläggning av ärenden hos förvaltningsmyndigheterna och handläggning av förvaltningsärenden hos domstolarna. I förarbeten uttalas följande om gränsen mellan vad som är ärendehandläggning och vad som är annan förvaltningsverksamhet, dvs. det som vanligen brukar betecknas faktiskt handlande. En principiell skillnad mellan åtgärder av det ena och det andra slaget är att handläggningen av ett ärende avslutas med ett beslut av något slag, medan ett faktiskt handlande karaktäriseras av att myndigheten i praktiken vidtar en viss faktisk åtgärd. Åtgärder av typen köra spårvagn, hämta sopor och undervisa är exempel på faktiskt handlande som tydligt illustrerar denna form av förvaltningsverksamhet, medan debitering av avfallsavgifter och betygssättning är exempel på verksamhet som innefattar handläggning av ett ärende. I vissa fall kan det vara något svårare att avgöra om en åtgärd innefattar ärendehandläggning eller enbart ett faktiskt handlande. I gränszonen märks t.ex. åtgärder som kännetecknas av att de innebär ett ingripande som till synes inte föregåtts av någon handläggning och där det finns ett mycket nära tidsmässigt samband mellan myndighetsföreträdarens ställningstagande att ingripa och den faktiska åtgärden. Ett exempel som illustrerar en sådan situation är polismannens ingripande med våldsanvändning mot ordningsstörande verksamhet. En sådan åtgärd får vidtas bara om vissa rättsliga förutsättningar är uppfyllda och det krävs därför ett aktivt ställningstagande, dvs. ett beslut av den myndighetsperson som handlar innan åtgärden vidtas (se prop. 2016/17:180 s. 24).

Av 6 och 20 §§ förvaltningslagen följer att myndigheter, inom ramen för sin allmänna serviceskyldighet, ska hjälpa den enskilde till rätta om en framställning är ofullständig eller oklar.

Kriminalvårdens bedömning

Vilka överväganden har Kriminalvården gjort när det gäller AA:s ålder och vilket underlag har myndigheten grundat bedömningen på? Vilken betydelse har domen i det aktuella målet haft för Kriminalvårdens bedömning i åldersfrågan? Anser myndigheten, om domen har tagits i beaktan, att det har någon betydelse om den fått laga kraft eller inte?

De överväganden som Kriminalvården har gjort avseende AA:s ålder och vilket underlag som har använts framgår av utredningen ovan. Det framgår även att domen hade en avgörande betydelse för myndighetens bedömning i åldersfrågan.

Kriminalvården gör inte egna åldersutredningar. Överväganden avseende ålder görs utifrån personnummer och den åldersutredning som har vidtagits vid domstol. Kriminalvården anser att övervägandena kring AA:s ålder var riktiga och i enlighet med myndighetens interna styrning. Myndigheten anser inte att det härvid har betydelse om domen har fått laga kraft.

Är Kriminalvården av uppfattningen att beslutet att placera AA som vuxen utgör s.k. faktiskt handlande eller ärendehandläggning?

Det finns inte några regler i rättegångsbalken eller häkteslagen som styr var en häktad ska vara placerad. Av allmänna råd i FARK Häkte framgår dock vad som bör beaktas vid placering i häkte, bl.a. närhet till den ort där rättsprocessen ska äga rum samt säkerhets- och beläggningsskäl. Av 2 kap. 3 § HäL följer vidare att en intagen som är under arton år inte får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. Intagna under 18 år kan därför placeras på särskilda ungdomsavdelningar. Sådana avdelningar finns dock endast på ett fåtal häkten i storstadsområdena. Häktade barn förekommer därför på många olika häkten runt om i landet.

AA behandlades initialt som barn under sin placering i häktet Gävle. Placeringen var dock inte avhängig hans ålder och något för honom förmånligare alternativ hade inte aktualiserats. Om placering av en intagen sker vid en av flera likvärdiga häktesavdelningar, är det Kriminalvårdens uppfattning att myndigheten genom faktiskt handlande bestämmer vilken avdelning (jfr JO:s beslut den 22 december 2008 i ärende 3009-2007). Kriminalvården anser därför att placeringen av AA skedde genom faktiskt handlande.

Genom att AA hanterades som vuxen fick han inte rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar per dag. AA framförde under häktningstiden klagomål och gjorde gällande att hanteringen av honom som vuxen var felaktig. Han begärde även att få ett överklagbart beslut. I samband med detta borde myndigheten ha utrett om klagomålet avsåg en begäran om att flyttas till en annan avdelning, exempelvis en ungdomsavdelning där AA hade haft rätt att vistas med andra i den omfattning som gäller för barn. Om det då hade framkommit att hans klagomål avsåg en sådan begäran, borde den enligt myndighetens uppfattning ha utmynnat i ett formellt beslut (jfr Kammarrätten i Sundsvalls dom den 22 oktober 2014 i mål nr 808-14).

Kriminalvården uppmärksammar slutligen att om en intagen, som av domstol har bedömts vara klart mer sannolikt över 18 år, ska hanteras som underårig kan placering i häkte ske så att han eller hon vistas med andra intagna som är under 18 år. Det finns då risk för att de medintagna, i strid med 2 kap. 3 § HäL, vistas med en intagen över 18 år.

BB yttrade sig över remissvaret och menade bl.a. att det kunde ifrågasättas om Kriminalvården hade tagit hänsyn till barnkonventionen.

Rättsliga utgångspunkter

Kriminalvården har i sitt remissvar redogjort för relevant rättslig reglering. Jag vill utveckla detta något redan här.

Av 2 kap. 3 § första stycket häkteslagen (2010:611), HäL, framgår att en intagen som är under arton år inte får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. Samma princip kommer till uttryck i 37 c i FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, som sedan år 2020 gäller som svensk lag. Där framhålls bl.a. särskilt att varje frihetsberövat barn ska hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra det. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att utrymmet för undantag ska tolkas snävt. Det ska inte väga tyngre att det kan underlätta för en stat att placera vuxna och barn tillsammans. Enligt artikel 3 samma konvention ska myndigheter vid alla åtgärder som rör barn i första hand beakta vad som bedöms vara barnets bästa. Principen om barnets bästa har nyligen införts i 1 kap. 4 a § HäL.

I en tidigare kommentar till den då motsvarande bestämmelsen i fängelselagen (2010:610) lyftes det fram att en intagen som är under arton år inte får placeras tillsammans med intagna som kan inverka menligt på hans eller hennes anpassning i samhället och att syftet med det är att motverka att ungdomar skaffar sig eller befäster en kriminell identitet under vistelsen i anstalt. (Se Bäcklund m.fl., Brottsbalken En kommentar [16 juni 2026, JUNO], kommentaren till 2 kap. 3 § fängelselagen.)

Av 2 kap. 3 § andra stycket HäL följer det vidare att om en intagen fyller arton under tiden för frihetsberövandet får den intagne även fortsättningsvis placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna under arton år, om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden och i övrigt anses lämpligt. Om en sådan situation uppstår ska det enligt lagstiftaren göras en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, vilket innebär att hänsyn också ska tas till vad som kan anses bäst för de barn som den unge ska vistas tillsammans med (se prop. 2018/19:71 s. 24 och 38).

Redan när 2 kap. 3 § HäL infördes betonade lagstiftaren att, när en ung person under arton år är frihetsberövad i häkte, så ställs krav på att aktiva åtgärder utifrån omständigheterna i varje enskilt fall ska vidtas för att undvika att den unge isoleras (prop. 2009/10:135 s. 185). Som Kriminalvården tagit upp i sitt yttrande har numera den som är under arton år och som är häktad eller anhållen och intagen i häkte en i häkteslagen uttrycklig rätt att vistas tillsammans med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag. Skälet till att bestämmelsen i 2 kap. 5 a § HäL infördes den 1 juli 2021 var att förebygga att frihetsberövade barn blir isolerade. Rättigheten gäller utan undantag och ska i första hand tillgodoses genom vistelse med kriminalvårdspersonal. Vad som ska anses utgöra vistelse med annan avgörs från fall till fall. Avgörande är att

kontakten är sådan att den är isoleringsbrytande och att det är fråga om mänsklig kontakt som är meningsfull. (Se prop. 2019/20:129 s. 40 f. och s. 64.)

Bedömning

Det står klart att såväl tillämplig reglering som Kriminalvårdens behandling av frihetsberövade under respektive över 18 år, dvs. om en intagen är ett barn eller en vuxen person, skiljer sig åt. Den enskilt största skillnaden är att barn som är häktade och intagna i häkte har rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag. Någon sådan rätt gäller inte för vuxna intagna. Förekomsten av isolering bland intagna, även bland dem som har rätt att vistas i gemensamhet, är utbredd i svenska häkten (se t.ex. JO:s Opcat-rapport om dubbelbeläggningens konsekvenser för intagna i häkte, s. 24, och bl.a. JO 2020/21 s. 164, dnr O 7-2018, samt Kriminalvårdens årsredovisning 2025). I praktiken blir därmed verkställigheten av ett häktesbeslut väsentligt annorlunda för den enskilde, om han eller hon är eller bedöms vara ett barn eller inte. Det bör härutöver noteras att ett häkte vid all hantering av ett barn och alla åtgärder som vidtas ska beakta vad som i första hand bedöms vara dess bästa. Den intagnes ålder har alltså en central betydelse. Att den i ett enskilt fall även kan ha betydelse för andra unga intagna har nyss också beskrivits.

Det torde sällan råda någon tveksamhet om åldern hos en intagen. Av Kriminalvårdens remissvar uppfattar jag att myndigheten som regel godtar den bedömning som en domstol har gjort, om det undantagsvis inte förhåller sig på det sättet. Detta framstår som rimligt, inte minst med hänsyn till domstolarnas särställning i rättsordningen. Det är också domstolarnas ansvar att ha ett fullgott underlag i de fall åldersfrågan ställs på sin spets i ett brottmål och att göra en omsorgsfull prövning av utredningen.

Samtidigt kan det konstateras att Kriminalvården, även om den är en i huvudsak verkställande myndighet, har att göra självständiga bedömningar i en mängd olika avseenden (jfr JO 2017/18 s. 547, dnr 6894-2016). Ett placeringsbeslut i anstaltsverksamheten är en sådan sak. Detsamma gäller ställningstagandet om i vilket häkte och på vilken avdelning en häktad person ska verkställa frihets-berövandet. Ett flertal faktorer har relevans för övervägandena i det senare fallet, exempelvis var huvudförhandlingen ska äga rum, om den intagne meddelats restriktioner eller det föreligger några särskilda säkerhetsaspekter och den intagnes kön. Självklart har också den intagnes ålder betydelse.

Jag noterar att Kriminalvården inte tar in några egna utredningar i frågan, utan att myndigheten i förekommande fall gör överväganden kring en intagens ålder utifrån personnummer och domstolarnas åldersutredningar. Av myndighetens handbok för arbetet med barnrättsperspektivet (2016:4) framgår att en intagen kan hanteras som vuxen om det av domen framgår att rätten har utrett åldern och kommit fram till att den frihetsberövade personen är vuxen, och det också om den enskilde utifrån personnummer bedöms vara under 18 år. Det här har aktualiserats i den process som nu är föremål för min granskning.

Det ska först uppmärksammas att det för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år inte får dömas till livstid (se 29 kap. 7 § brottsbalken). Högsta domstolen har slagit fast att utredningsläget beträffande bl.a. den åldersgränsen måste vara sådant att det är klarlagt att reglerna inte hindrar den tänkta rättstillämpningen (se NJA 2016 s. 719).

I den ifrågavarande domen kom tingsrätten fram till att AA skulle dömas för mycket allvarlig brottlighet och att straffvärdet motsvarade livstids fängelse. Det rådde dock tveksamhet om AA:s ålder vid gärningstillfället. Därmed hade domstolen att göra en bedömning av åldern. Utifrån ett rättsmedicinskt utlåtande och övrig utredning i målet blev slutsatsen att det var klart mer sannolikt att AA hade uppnått 18 år vid den för straffmätningen centrala tidpunkten men att utredningen inte uppfyllde kravet på att det skulle vara klarlagt. Därför tidsbestämdes straffet.

Domstolen slog alltså inte fast att AA var ett barn. Det tingsrätten har uttalat sig om är endast AA:s ålder vid gärningstillfället och domstolen har gjort sin prövning utifrån det synnerligen högt ställda krav på utredningen som Högsta domstolen har satt upp i förevarande situation. Jag har förståelse för att häktet Gävle i stället har tagit fasta på tingsrättens övergripande ståndpunkt, att det var klart mer sannolikt att AA hade uppnått 18 år. Ett sådant krav på utredningen framstår som tillräckligt för att vara förenligt med vad som gäller för många av de förvaltningsrättsliga överväganden som ett häkte gör i sin verksamhet. Detsamma torde gälla vid ställningstaganden kring placeringar. Det förhållandet att domslutet anger AA:s registrerade personnummer, enligt vilket han alltjämt skulle ha varit under 18 år, påverkar inte min bedömning. Jag ser alltså inte skäl att skäl att rikta någon kritik mot häktet i den här delen.

Däremot är det min uppfattning att myndighetens ställningstagande borde ha resulterat i ett skriftligt beslut i enlighet med förvaltningslagen. Kriminalvården har i sitt yttrande beskrivit skillnaderna mellan vad som utgör ett ärende, eller ärendehandläggning, och s.k. faktiskt handlande. Visserligen finns det som myndigheten påpekat inte några materiella regler i vare sig rättegångsbalken eller häkteslagen om placeringen av en häktad person. Det finns emellertid flera bestämmelser i bl.a. häkteslagen som påverkar Kriminalvårdens behandling och hantering av en intagen som inte har fyllt 18 år. Som jag tidigare också har utvecklat är det en uppenbar och avgörande skillnad för den enskilde intagne om han eller hon är, eller bedöms vara, ett barn eller inte. Ett ändrat ställnings-tagande i en åldersfråga som innebär att en intagen istället betraktas vara vuxen kan vidare medföra att han eller hon ska flyttas till en annan och inte likvärdig avdelning (jfr Kammarrättens i Sundsvall dom den 13 oktober 2014 i mål nr 808-14 och JO 2009/10 s.153, dnr 3009-2007). Jag noterar att Kriminalvården delvis är inne på samma spår. I remissvaret framförs nu att det, när BB efterfrågade ett överklagbart beslut, borde ha utretts om AA:s klagomål avsåg en begäran om att flyttas till en annan avdelning och att myndighetens uppfattning i så fall borde ha utmynnat i ett formellt beslut.

Enligt min uppfattning utgjorde hanteringen av åldersfrågan ärendehandläggning redan när häktet Gävle tog upp och gjorde en särskild bedömning av den. Även om det inte hade begärts menar jag följaktligen att häktet borde ha fattat ett skriftligt formellt beslut om saken. Jag är kritisk till att det inte gjordes.

Avslutningsvis vill jag framhålla att frågan om ett beslut är överklagbart, dvs. om det kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt, ytterst avgörs av en överinstans. Oavsett besked från häktet stod det alltså BB fritt att för AA:s räkning begära omprövning och överklaga ställningstagandet i åldersfrågan och placeringen. Det hade då ankommit på Kriminalvården att överlämna begäran och handlingarna i ärendet till överinstansen för prövning, och det även om myndigheten ansett att det inte fanns ett beslut som kunde omprövas eller överklagas eller att AA inte var part eller annars hade ett intresse av saken. (Se 41–46 §§ förvaltningslagen, se även Kriminalvårdens handbok i förvaltningsrätt m.m. [2018:12] s. 42 f.)

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av JO Katarina Påhlsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Sofia Selin har föredragit ärendet och avdelningschefen Jessica Starhill Sjöstrand har deltagit i beredningen.